

POLITIČKA UPOTREBA PROŠLOSTI

O ISTORIJSKOM REVIZIONIZMU
NA POSTJUGOSLOVENSKOM
PROSTORU

Zbornik radova
AKO, Novi Sad 2013.

IZDAVAČ
Alternativna kulturna organizacija – AKO
Vojvode Bojovića 13, Novi Sad

*

UREDNICI
Dr Momir Samardžić
Mr Milivoj Bešlin
Srđan Milošević

*

RECENZENTI
Dr Olga Manojlović Pintar
Dr Tvrtko Jakovina

*

PROJEKAT PODRŽALA
Rosa Luxemburg Stiftung – Southeast Europe

*

LEKTURA I KOREKTURA
Sava Kuzmanović

*

DIZAJN
Daško Milinović

*

PRELOM
Branka Žarković

*

ŠTAMPA
Tramaxion, Novi Sad, decembar, 2013.

*

TIRAŽ
300

CIP - katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

930.1(497.1) (082)

POLITIČKA upotreba prošlosti : o istorijskom revizionizmu na postjugoslovenskom prostoru
[urednici Momir Samardžić, Milivoj Bešlin, Srđan Milošević] .- Novi Sad : Alternativna
kulturna organizacija – AKO, 2013 (Novi Sad : Tramaxion) . - 350 str. ; 25 cm
Tiraž 300 . - Napomene i bibliografske reference uz tekst .
ISBN 978-86-913171-6-4

a) Историографија – Ревизионизам - Југославија – Зборници

COBISS.SR – ID 282544647

SADRŽAJ

UMESTO PREDGOVORA

Srđan Milošević, *Istorijski revizionizam i društveni kontekst*.....11

1. ISTORIOGRAFSKI OKVIRI ISTRAŽIVANJA REVIZIONIZMA

Dr Drago Roksandić, *Historijski revizionizam i/ili južnoslavenska historiografija poslije raspada Jugoslavije*.....27

Dr Ranko Končar, *Nekoliko zapažanja o pojavama revizionizma u srpskoj historiografiji*.....35

2. ISTORIJSKI REVIZIONIZAM I IDEOLOGIJA

Dr Olivera Milosavljević, *Tri lica jednog pisca. Crnjanski i fašizam 2007 – 1967 –1937*.....41

Dr Đokica Jovanović, *O ideološkoj upotrebi nacionalnog mita*.....61

3. „NOVA“ ISTORIJA ZA NOVI IDENTITET: DRUGI SVETSKI RAT KAO CENTRALNA TEMA ISTORIJSKOG REVIZIONIZMA

Dr Bojan Godeša, *Drugi svetski rat u Sloveniji i pitanje revizije*.....73

Mr Milivoj Bešlin, *Četnički pokret Draže Mihailovića – najfrekventniji objekat istorijskog revizionizma u Srbiji*.....83

Milan Radanović, *Političke i istorijske kontroverze deklaracije o osudi akata protiv civilnog mađarskog stanovništva u vojvodini*.....143

4. ISTORIJSKI REVIZIONIZAM O SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI: PREISPITIVANJA I ISTRAŽIVANJA

Milan Radanović, *Kontroverze oko kvantifikovanja i strukturisanja stradalih u Srbiji nakon oslobođenja 1944–1945*.....157

Dr Aleksandar Sekulović, *O pravnoj valjanosti suđenja Draži Mihailoviću 1946. godine i o pravnoj valjanosti postupka za njegovu rehabilitaciju*.....221

Dr Gordana Stojaković, *Žene u novim profesijama 1945–1950: pogled na svakodnevni život žena kroz štampu Antifašističkog fronta žena*.....243

5. U POTRAZI ZA POŽELJNOM SLIKOM PROŠLOSTI: ISTORIJSKI REVIZIONIZAM U KULTURI, MEDIJIMA I JAVNOM PROSTORU

Dr Dragan Markovina, *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja. Komparativno-historijska studija*.....265

Dr Aleš Gabrič, *Dostignuća istoriografije u medijskoj slici*.....297

Dr Srđan Radović, *Istorijski revizionizam i imenovanje javnih prostora u savremenim balkanskim društvima*.....313

Nebojša Dragosavac, *“Prepakivanje istorije” masovnim preimenovanjem beogradskih ulica*.....333

UMESTO PREDGOVORA

Istorijski revizionizam i društveni kontekst

Srđan Milošević
istraživač saradnik,
Institut za noviju istoriju, Beograd

UDK: 94(100)“1939/1945” : 316.64

1.

Istorijska nauka ne poznaje veliki broj pojmova koji se mogu svrstati u *naučne termine* u strogom smislu te reči,¹ pri čemu je upotreba pojmova čije je precizno definisanje inače ključno za razumevanje samog problema koji se obrađuje, veoma različita u radovima različitih istoričara. Čak su i pojmovi *istorija* i *istoriografija* višeznačni i njihovo značenje u konkretnoj upotrebi često je vidljivo jedino iz konteksta u kom se upotrebljavaju. Činjenica da sami istoričari često ne preciziraju u kom značenju koriste određeni pojam ponekad otežava njihovu komunikaciju, pa se neretko dogodi da se među njima pojavi nerazumevanje i nesporazum samo zbog toga što se pridaje različito značenje istoj reči. Upravo to je slučaj, možda više nego u bilo kom drugom primeru, i sa pojmom *revizionizam*, koji istoričari upotrebljavaju u različitim značenjima, iz čega se rađaju nesporazumi, koji se ne mogu prevazići pokušajem unifikacije upotrebe termina, već jedino razumevanjem ovih različitih upotreba u svakom konkretnom slučaju.

Istorijska upotreba pojma *revizionizam* vezuje se za početak 20. veka i imenovanje nerevolucionarne grane marksizma.² U historiografiji se pojam *revizionizam* koristi od međuratne epohe i u vezi je sa

¹ O problemima sa naučnom terminologijom društvenih nauka vidi: Fred W. Riggs, „The importance of concepts: Some considerations on how they might be designated less ambiguously”, *The American Sociologist* 14 (1979), str. 172–185; Pokušaj da se pruži jedan pregled istoriografskih pojmova predstavlja knjiga *Историчари – Лексикон појмова*, прир. Р. ван Дилмен, Београд, 2010, kao i *Les mots de l'historien*, прир. N. Offenstadt, Toulouse, 2004. U ovim knjigama su skupljeni nazivi određenih istorijskih fenomena (fašizam, nacija...) zajedno sa nazivima određenih metodoloških pojmova (istorijski izvori) ili pak specifičnih metodoloških postupaka (istoricizam, naracija i sl.)

² Pojmovi *revizionistički* i *revizionisti* sreću se i ranije, već sredinom 19. veka, u SAD. (*Online Etymology Dictionary*, <http://www.etymonline.com/index.php?term=revisionism>). Revizionistima su nazivani zagovornici izmena u francuskom ustavu, krajem 19. veka (*Le Dictionnaire culturel en langue française*, s. v. Révisionnisme.) Takođe, revizionizmom je imenovan i zahtev za reviziju procesa Dražfusua. (*Encyclopédie philosophique universelle. Les notions philosophiques: dictionnaire*, ed. Sylvain Auroux, s. v. Révisionnisme; V. Petrović, „(Ne)legitimni revizionizam: pravo i (pseudo)istoriografske revizije na zapadu i istoku”, *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ur. Husnija Kamberović, Sarajevo 2007, str. 22, 23.) Pojam *revizionizam* se od početka 20. veka (često se navodi 1903. godina) koristio za označavanje odstupanja od revolucionarnog marksizma. (L. Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, vol. II, str. 98.)

nastojanjem da se izmeni dominantno tumačenje o odgovornosti Nemačke za izbijanje Prvog svetskog rata.³ Oba značenja imala su negativnu konotaciju, ali je u međuvremenu došlo do evolucije pojma, osobito u historiografiji. U rečniku istoričara na levici revizionizam je i dalje pretežno imao negativno značenje, ali je zanimljivo da su revizionistima označeni i američki naučnici koji su pripadali Novoj levisci i koji su sedamdesetih godina 20. veka osporili totalitarnu paradigmu prisutnu u ondašnjoj sovjetologiji. Njih su revizionistima označili upravo zagovornici totalitarne paradigme, imenujući svoje neistomišljenike jednim pojmom koji je imao pežorativan prizvuk, ali su oni taj naziv prihvatili.⁴ Zatim se pojam koristio za imenovanje čitavog niza društveno malo relevantnih reinterpretacija prošlosti, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom značenju.

Ipak, u historiografiji je pojam revizionizam od pedesetih godina 20. veka ostao snažno vezan za reinterpretaciju Drugog svetskog rata, započetu radovima američkog istoričara Harija Elmera Bernsa, koji je odgovornost za početak rata prebacivao na veliku Britaniju i negirao holokaust.⁵ Konačno, u vezi sa negiranjem holokausta pojam je snažno reaktualizovan osamdesetih godina 20. veka, za šta će se s vremenom razviti drugi naziv. Revizionisti holokausta prihvatili su naziv „revizionisti“ kao nešto pozitivno, braneći pravo na „kritičko promišljanje“, tako da je uz prethodnu upotrebu pojma u različito konotiranim značenjima došlo do pravog semantičkog haosa.

Uočavajući najrazličitije upotrebe pojma revizionizam i opisujući dato stanje stvari, Stiven Hou zaključuje da je revizionizam „mrska etiketa, politička i historiografska. U različitim kontekstima... označavao je puno toga: od ljudi koji misle da engleski građanski rat ima kratkoročne političke uzroke pre nego dugoročne socijalne, do ljudi koji poriču da su nacisti ubijali Jevreje“.⁶ Ne bez prizvuka ironije, o revizionizmu je pisao i Giorgos Antoniu: „Revizionizam“ je zasigurno jedan od najkontroverznijih termina u društvenim naukama. Kliše u većini radova o ovom pojmu je da na početku autor tvrdi kako je postupak revizionizma urođen istorijskoj analizi. Onda odjednom sledi jedno 'međutim'; analiza se nastavlja ukazivanjem na poricanje

³ Revizionistima su nazivani istoričari koji su u međuratnom periodu kritikovali zvanično objašnjenje uzroka Prvog svetskog rata, definisano 231. članom Versajskog mirovnog ugovora, kojim je Nemačka primorana da primi na sebe krivicu za izbijanje rata. V. Petrović, n.d., str. 23. O upotrebama pojma revizionizam specifično u historiografiji opširno je pisano u članku: Giorgos Antoniou, „The Lost Atlantis of Objectivity: The Revisionist Struggles between the Academic and Public Spheres“, *History and Theory*, 46 (2007), str. 92–112.

⁴ O tome vidi: Sheila Fitzpatrick, „Revisionism in Soviet History“, *History and Theory*, 46/4 (2007), str. 77–91.

⁵ Najvažniji radovi prikupljeni su u knjigama *Perpetual War for Perpetual Peace: A Critical Examination of the Foreign Policy of Franklin Delano Roosevelt and its Aftermath*, New York: Greenwood Press, 1953. i H. E. Barnes, *Revisionism: A Key to Peace and Other Essays*, ed. James J. Martin (San Francisco: Cato Institute, 1980).

⁶ Stephen Howe, „The Politics of Historical 'Revisionism': Comparing Ireland and Israel/Palestine“, *Past & Present*, No. 168 (2000), str. 230.

holokausta i trend poricanja koji je uslovio da pojam 'revizija' bude posmatran izrazito negativno, pa se zaključuje da je pojam 'revizija' trajno oštećen ovom upotrebom da više ne može da bude razmatran kao analitički ili makar deskriptivni pojam u društvenim naukama".⁷

Imajući sve navedeno u vidu, u obzir treba uzeti i ocenu da upotreba pojma revizionizam zapravo „ima malo veze sa istorijskim periodom koji se istražuje ili drugim istorijskim elementima. Ona (upotreba – prim. S. M.) se najviše tiče samog društva u kojem se debata oko revizionizma vodi i toga kako se to društvo nosi sa prošlošću.“⁸ Istog mišljenja je i Đorđe Stanković, koji je među prvima u Srbiji počeo da se bavi problemima istorijskog revizionizma i problemom rehabilitacija ličnosti osuđenih za zločine i kolaboraciju i koji smatra da „univerzalne podloge u historiografiji za pristup ovim pitanjima nema... već svaka zemlja treba samostalno tim pitanjima da pristupa i da ih rešava“.⁹

Jasno je, dakle, da nema jedinstvenog historiografskog odgovora na pitanje šta je istorijski revizionizam, odnosno kakva je priroda promene koja se označava kao revizionizam. Da li je reč o promeni nabolje u osvajanju znanja, ili pak o „kontaminaciji“ naučnog znanja neprihvatljivim vannaučnim intervencijama. U osnovi, reč je o tri, iznutra takođe razučena razumevanja i korišćenja ovog pojma:

a) Najpre, postoji tendencija da se revizionizam razume kao *izrazito pozitivna* pojava u nauci. Prema jednom takvom razumevanju, revizionizam je sasvim uobičajena praksa istoričarskog zanata, unapređenje znanja, stalni zadatak istoričara. Svi istoričari su zapravo revizionisti, ali se problem prepoznaje u bojazni da se zbog „poistovećivanja kritičkog mišljenja (revizionizma) i negacionizma“¹⁰ rađaju problemi za istorijsku nauku, jer to poistovećivanje „služi interesima poricatelja i indirektno daje argument radikalnim postmodernistima“ prema kojima znanje o prošlosti zapravo ni ne postoji.¹¹ Ovaj „strah“ pokazuje se opravdanim kada se ukaže upravo na specifičnu grupu borbenih revizionista, koji svoju delatnost vide kao navodno rušenje mitova i zabluda u historiografiji, pri čemu se pod „mitovima“ najčešće podrazumeva holokaust. Takvi istoričari sebe, kao i one koje prepoznaju kao svoje istomišljenike i saborce, sami nazivaju revizionistima, pridajući pojmu izrazito afirmativno značenje,¹² dok su od strane svo-

⁷ Giorgos Antoniou, „The Lost Atlantis of Objectivity: The Revisionist Struggles between the Academic and Public Spheres“, *History and Theory*, 46 (2007), str. 96.

⁸ Isto.

⁹ ПОЛИТИКА ONLINE, 4. 7. 2008, <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Ostrashceni-istoriografski-revizionizam.lt.html>.

¹⁰ Poricanje zločina, posebno holokausta, o čemu će biti više reči nešto kasnije.

¹¹ E. Gkotsaridis, „Revisionism in the Twentieth Century: A Bankrupt Concept or Permanent Practice?“, *European Legacy*, 13/6 (2008), str. 725.

¹² Na sajtu <http://www.revisionists.com/> objavljen je spisak istoričara-revizionista, sa uglavnom pohvalnim biografskim tekstovima, a među tim istoričarima veliki deo čine oni koji

jih protivnika oni nazvani negacionistima, kako bi se legitimni revizionizam razlikovao od onog koji je pseudonaučan.

b) Iz ovog faktičkog dvojstva proistekla je tendencija da se pojam *istorijski revizionizam* koristi kao po sebi neutralan pojam za označavanje *svake promene* u dotadašnjem pogledu na prošlost (ili u interpretaciji prošlosti), ma čime da je ta promena uslovljena, ali sa razlikovanjem pozitivnog (legitimnog) i negativnog (nelegitimnog) revizionizma. Tako se govori o revizionizmu kojim se unapređuje poznavanje prošlosti i njeno tumačenje, ali i o revizionizmu kojim se predstava o prošlosti prerađuje i iznova interpretira na način koji se, sa stanovišta naučnih znanja i poželjnih društvenih vrednosti, može uopšteno okarakterisati kao pogrešna (re)interpretacija, odnosno kao (re)interpretacija koja je uslovljena vannaučnim razlozima i koja je u suprotnosti sa univerzalnim vrednosnim orijentacijama.

U zapadnoevropskoj i američkoj historiografiji veoma je prisutno ovakvo razumevanje, koje polazi od toga da je svaka promena istorijske interpretacije, naročito kada podrazumeva napuštanje neke interpretativne ortodoksije u stvari revizionizam,¹³ ali se podrazumeva da nije svaka promena podjednako legitimna. Pojmovi revizija i revizionizam smatraju se kao sinonimni, pri čemu se podrazumeva da se revizijom bitno, radikalno menja jedan kanonizovani, dogmatski način mišljenja prošlosti. Međutim, već tu se rađa nesporazum, budući da se može pomisliti da se svako „stabilizovano“ tumačenje prošlosti posle izvesnog vremena nužno mora radikalno promeniti, inače će postati *dogma*. Zbog toga se mora postaviti pitanje da li je zaista nemoguće da jedno tumačenje bude, makar u najopštijoj osnovi nepromenljivo, pri čemu se mogu uvek vršiti reinterpretacije koje ne odstupaju radikalno od tog osnovnog pravca.¹⁴ Ukoliko uzmemo samo jedan primer, postaće jasnije o čemu se radi: Postoji li naučno utemeljeno tumačenje prošlosti koje će, tumačeći fašizam, doći do *bitno* drugačije interpretacije od dosada dominantnih, koje fašizam vide kao jednu od najmračnijih pojava u istoriji čovečanstva? Da li se neuputna delegitimacija fašizma kao ideologije može smatrati *dogmatskim* stavom? Čini se da ovde nema sumnje da se ta osnovna interpretacija, sa svim

negiraju holokaust (mada se neki sa spiska verovatno ne bi rado svrstali u ovu grupu).

¹³ Najnovije o tome: Marnie Hughes-Warrington, *Revisionist Histories*, 2013, str. 7. i dalje.

¹⁴ Ovde je interesantno stanovište Vladimira Petrovića koji polazi od pretpostavke da „nisu sve dogme netačne“ ističući da dogme „najčešće i jesu sačinjene od sudova koji ne podležu nužno istinitosnoj proveri, već odražavaju društvene vrednosti“. V. Petrović, n.d., str. 22. Nesporazum ovde može da nastane oko razumevanja jednog drugog pojma – pojma *dogma*. Prema razumevanju autora ovog priloga, dogma podrazumeva nekritičko prihvatanje. Kada je reč o društvenim vrednostima, one zaista mogu biti dogmatizovane, ali nisu sve takve. One često imaju svoje racionalno utemeljenje, humanističku orijentaciju, o njima se kritički raspravlja. Ali je važno da nije svejedno sa kojih opštih vrednosnih pozicija se raspravlja o konkretnom vrednosnom sistemu. Primera radi, kritikovati određeni vrednosni sistem zahtevajući više ravnopravnosti sasvim je legitimno, za razliku od kritike koja bi zahtevala više diskriminacije. Ideja ravnopravnosti ljudi, iako nema veze sa istinitošću i naukom, svakako nije *dogma*, ali njeno osporavanje je zaista anticivilizacijski čin.

unutrašnjim varijacijama, ne može smatrati dogmatskom, već naprosto ispravnom, pri čemu je moguće i dalje živo raspravljati, primera radi, o uzrocima fašizma, o društvenim, ekonomskim, političkim pretpostavkama njegove pojave i sl.

Zbog tumačenja pojma revizionizam kao vrednosno neutralne pojave čiju vrednosnu konotaciju određuje sadržaj i pravac revizije, često se posebno izdvaja negiranje zločina, osobito holokausta, kao izričito neprihvatljiva forma revizionizma – negacionizam.¹⁵

Na tragu ovakvog razumevanja tog pojma u srpskoj istoriografiji je pisao Vladimir Petrović, koji je jedan od retkih ovdašnjih istraživača koji se detaljno bavio i različitim značenjima pojma *revizionizam* i društvenom funkcijom njegove pojave. Prema njegovom viđenju istorijski revizionizam je, u osnovi, pojava koja proizilazi iz kritičke prirode naučnog bavljenja prošlošću, pri čemu Petrović naglašava „buntovnu“ prirodu revizionizma, koji se u metodološkom pogledu od konvencionalne istoriografije razlikuje i po tome što aktivno napada „(stvarne ili zamišljene) vannaučne impozicije u proučavanju prošlosti“.¹⁶ On dodatno pojašnjava da „legitimitet revizionizma umnogome zavisi od toga šta se revidira. Ruši li on štetnu dogmu ili gazi važne vrednosti? Takođe, zavisi i od toga zašto se revidira. Pokušava li revizionista da unapredi znanje o prošlosti ili da opravda istorijski poraženu politiku? Međutim, ni ta dva kriterijuma nisu dovoljna da delegitimišu revizionizam. Poželjne društvene vrednosti, kao i štetne dogme su promenljiva, pa i subjektivna kategorija. Takođe, sam istorijski poraz određene političke opcije, ideologije ili režima ne dokazuje po sebi i da oni nisu bili u pravu, pa je u pluralnom društvu i očekivano da te ideje i među istoričarima imaju svoje pristaše. Stoga je nužno pogledati i kako se revizija vrši – uz poštovanje naučne metodologije ili selektivnim izborom činjenica, njihovom tendencioznom interpretacijom i voluntarističkom kontekstualizacijom“.¹⁷ Ovo tumačenje, prema kome je revizionizam zapravo *radikalna* promena koja *kritikuje stvarne ili zamišljene vannaučne uplive u istoriografiju*, zapravo je jedino opravdanje da se uopšte koristi taj pojam, ukoliko se polazi od toga da on naprosto označava promenu u interpretaciji, nezavisno od toga da li je ona u pozitivnom pravcu ili je pak negativna.

c) Konačno, treći i, prema viđenju autora ovog priloga – najprihvatljiviji pristup u tumačenju pojma revizionizam polazi od toga da je revizionizam po sebi *isključivo negativna pojava* i da kao naučni termin označava *samo* onu vrstu promene u odnosu prema prošlosti za

¹⁵ Negacionizam se posebno vezuje za negiranje holokausta, o čemu postoji veliki broj radova. Koristan, iako nepotpun pregled poricanja holokausta dat je u: *Holocaust Denial: The Politics of Perfidy*, ur. R. S. Wistrich, 2012.

¹⁶ V. Petrović, n.d., str. 22.

¹⁷ Isto, str. 23.

koju se može tvrditi da niti počiva na naučno valjanim temeljima, niti je u saglasnosti sa bitnim društvenim vrednostima. Nasuprot, dakle, onim promenama interpretacije koje nastupaju usled širenja ukupnog znanja o prošlosti, čemu se niko ko se bavi istraživanjem ne može protiviti, stoji *revizionizam* kao pojava svojevrsne naučne i vrednosne involucije, tj. kao promena i osporavanje neke dominantne i, u odnosu na onu koja se nudi kao nova – prihvatljivije interpretacije prošlosti. (Ovaj smisao zapravo odgovara „negativnom“, nelegitimnom revizionizmu iz prethodnog slučaja). U tom smislu se može reći da *istorijski revizionizam* podrazumeva neopravdano, nedovoljno naučno utemeljeno (ili sasvim neutemeljeno) *menjanje pogleda* na prošlost, koje istovremeno ugrožava neke važne društvene vrednosti.¹⁸ Pri tome se ta promena vrši preko svih onih kanala koji sadrže nekakav iskaz o prošlosti *suprotan pogledu koji je (bio) dominantan a koji se, zapravo, može prihvatiti kao tačan ili bar prihvatljiviji od novog*. Ti kanali su, pre svega, naučna historiografija, publicistika, razne forme javne komemoracije prošlosti, beletristika, film, štampa i drugi mediji, politički govori, umetnička ostvarenja itd.

Osim navedenog, može se tvrditi da u istorijski revizionizam spada ne samo neka nova reinterpretacija kojom se želi osporiti neko postojeće tumačenje, već i prvobitna interpretacija prošlosti ukoliko je ona rukovođena svesnom tendencijom da se nešto što je od bitnog značaja prikrije, krivotvori ili da se, protivno naučnim saznanjima, protumači u skladu sa nekim u suštini nelegitimnim izvannaučnim ciljem. Ovaj poslednji slučaj opravdava upotrebu pojma revizionizam za označavanje pojave koja je sa stanovišta nauke (rekonstrukcija prošlosti) i društvenih implikacija stavova o prošlosti (osporavanje nekih važnih društvenih vrednosti) negativna.

Kada je reč o autorima iz Srbije, najpreciznije određenje pojma revizionizam kao pojave u historiografiji i društvu uopšte dali su Todor Kuljić i Olivera Milosavljević. Kuljić pravi razliku između revizije i revizionizma, smatrajući revizionizam za negativnu pojavu u nauci: „U najširem smislu pojma revizija istorijske slike je razumljivo nastojanje za preispitivanjem tumačenja prošlosti, skidanje sa prošlosti sloja legende, da bi lakše shvatili sadašnjost. Historiografija je upućena na stalno preispitivanje istorijske slike, da ova ne bi prerasla u statičnu legendu. Ovo preispitivanje razlikuje se od revizionizma, tj. prerade prošlosti koja je nošena jasnim ili prikrivenim namerama pravdanja užih nacionalnih ili političkih ciljeva.“¹⁹ Sa negativnom konotacijom

¹⁸ Najrecentnija upotreba pojma revizionizam vezuje se za kritiku određenih historiografskih tendencija relativizacije fašizma i kolaboracije u Drugom svetskom ratu i diskreditovanja socijalističke prošlosti. O tome vidi: T. Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, Beograd 2003; O. Milosavljević, „Uvod“, *Potisnuta istina*, Beograd 2007; Ista, „Predgovor“, *Savremenici fašizma*, 1, Beograd 2010, 7–17.

¹⁹ T. Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, Beograd 2003, str. 441.

pojma revizionizam saglasno je i stanovište Olivere Milosavljević: „Sveprisutni istorijski revizionizam danas je u Srbiji doveden do krajnjih konsekvenci samoopravdavajućom tvrdnjom da on kao pojava sa negativnim predznakom, ustvari i ne postoji, jer svako novo pisanje istorije, uz smenu generacija, samo po sebi znači 'revizionizam', kojim se dopunjuje, 'popravlja', pa i menja slika prošlosti koju su ostavile prethodne generacije istoričara. Ovakva namerna zamena teza služi da zamagli suštinu savremenog istorijskog revizionizma koji bez zazora izmišlja, ili, 'akademske' jezikom rečeno, 'zamišlja' prošlost po meri novih dnevnih ideoloških potreba. Nove analize u historiografiji, nova tumačenja prethodnih zbivanja, uz prezentaciju novih činjenica, ne mogu se okarakterisati kao revizionizam, zato što svaka analiza može da otvori puteve za drugačija promišljanja prethodnih zbivanja. Pri tom se ređe radi o potpuno novim saznanjima, a češće o drugačijem uglu posmatranja koji nalažu potrebe novog vremena, promenjenih društvenih okolnosti u kojima dela istoričar, novoustoličenih vrednosti čije izvore pokušava da pronađe u prošlosti pomerajući akcentat u posmatranju, i sa novim vrednosnim prioritetima, menjajući predmet interesovanja. Pomeranja akcenta, istraživanje nekada zanemarenih segmenata prošlosti, usmeravanje pažnje javnosti, kada je istorija u pitanju, na sasvim nove teme, nije revizionizam. To je samo nova upotreba istorije, bez neminovno pejorativnog značenja, za nove potrebe društvene stvarnosti koja, u traženju uporišta sopstvenim vrednostima u prošlosti, može biti legitimna.“²⁰

2.

Sa krizom socijalizma započeo je i *istorijski revizionizam* (shvaćen u negativnom smislu) u socijalističkim zemljama, doživljavajući pravu eksploziju posle sloma ovog sistema. Pojedinačni revizionistički radovi brojnih istoričara u bivšim socijalističkim zemljama dobili su svoje intelektualno-akademsko opravdanje pre svega kroz revizionističke radove nemačkog istoričara Ernsta Noltea i francuskog istoričara Fransoa Firea. Reč je o Nolteovoj knjizi *Evropski građanski rat 1917–1945. Nacionalsocijalizam i boljševizam* iz 1987. godine, o knjizi Fransoa Firea *Prošlost jedne iluzije* iz 1995. godine²¹ kao i o zajedničkoj knjizi ove dvojice autora *Fašizam i komunizam*, koja je izašla 1998.²² Temelj istorijskog revizionizma prisutanog u ovim knjigama je dosledni istorijski relativizam (u odnosu prema fašizmu i komunizmu) koji uključuje relativizaciju holokausta (kod Noltea)²³ i apstrahovanje totalitarne paradigme iz istorijskog konteksta (kod Noltea i Firea) u cilju

²⁰ O. Milosavljević, *n.d.*, str. 7–8.

²¹ Fransoa Fire, *Prošlost jedne iluzije. Komunizam u dvadesetom veku*, Beograd, 1996.

²² François Furet, Ernst Nolte, *Fascisme et Communisme*, Paris, 1998.

²³ Nolte je, iako nije negirao holokaust, tvrdio da su mere nacista protiv Jevreja donekle bile razumljive, budući da su mnogi Jevreji bili simpatizeri komunizma i veoma zastupljeni u vrhovima socijalističkih i komunističkih partija i pokreta.

diskreditovanja komunizma. Ove pojave bile su značajne za istočnoevropske nacionalističke i antikomunističke projekte, iako i saznanjano i etički višestruko sporne. Ovim knjigama svakako treba dodati i *Crnu knjigu komunizma* iz 1997. godine.²⁴

Vetar u jedra revizionističkim tendencijama došao je i iz drugog izvora, preko rezolucija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, najpre 1996, kada je doneta Rezolucija o merama za razgradnju nasleđa bivših komunističkih totalitarnih režima,²⁵ a potom i 2006, kada je doneta Rezolucija o potrebi osude zločina totalitarnih komunističkih režima.²⁶ I ovde je prisutan relativizam, koji se ogleda u izostanku osude zaista svih oblika neopravdanog nasilja nad ljudima vršenog u prošlosti. Primera radi, kolonijalno nasilje vršeno vekovima ostalo je bez ikakve formalne osude.²⁷ U tome se, konačno, prepoznaje i nedоследna juristička „objektivnost“, koja bi, kada bi zaista bila nepristrasna, ipak morala da uzme u obzir bar zločine kolonijalnih vlasti širom nekadašnjih kolonija i rehabilituje njihove žrtve, ukoliko već u slučaju bivših socijalističkih zemalja insistira na restitutivnoj pravdi.

Revizionizam postsocijalističke epohe reaktualizovao je totalitarnu paradigmu koja je bila snažno i sa uspehom osporena u sovjetologiji u SAD još 70-ih godina 20. veka. Tada je nastupila promena naučne paradigme koja je, orijentacijom ka socijalnoj istoriji, dala novi tok studijama komunizma i sovjetske istorije na Zapadu, naročito u SAD.²⁸ Taj tok je ostao veoma snažan u nauci uprkos oživljavanju totalitarne paradigme 90-ih godina 20.veka.²⁹ Osim toga, totalitarnu paradigmu, osobito u historiografiji, osporava i elementarna istorijska rekonstrukcija, koja ne trpi ideološku redukciju prošle stvarnosti. To se možda na najbolji način može ilustrovati slikovitom predstavom o *evropskom trouglu* međuratne epohe, o čemu je pisao Andrej Mitrović: realnost Evrope tog perioda predstavljaju liberalna demokracija, fašizam i socijalizam (komunizam).³⁰ Svako uprošćavanje te slike je neistorično, a zamena antifašizma antitotalitarizmom ima jedino za cilj da normalizuje antikomunističku paradigmu u raznim varijacijama.

²⁴ *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, prir. R. Laffont, Paris, 1997.

²⁵ Vidi: Resolution 1096 (1996) on measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems, <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta96/eres1096.htm>

²⁶ Vidi: Resolution 1481 (2006) Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes, <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/Eres1481.htm>

²⁷ Štaviše, francuski parlament je februara 2005. godine doneo zakon kojim je bila propisana obaveza da se u nastavi ističe pozitivna uloga francuskih kolonijalnih vlasti u francuskim kolonijama. Ova zakonska intervencija u prikazu prošlosti izazvala je burnu reakciju istoričara i javnosti, pa je na kraju doživela neuspeh. O tome vidi: S. Milošević, „Nastava istorije između upotrebe i zloupotrebe“, *Antropologija*, 1, Petnica, 2005, str. 260.

²⁸ O tome vidi: Sheila Fitzpatrick, „Revisionism in Soviet History“, *History and Theory*, 46/4 (2007), str. 77–91.

²⁹ T. Kuljić, *n.d.*, str. 245.

³⁰ A. Митровић, *Време нетрпељивих*, Подгорица, 2004, str. 309.

cijama (nacionalističku, neoliberalnu, konzervativnu, itd.). Drugim rečima, „antitotalitarno viđenje socijalizma je negativni stereotip koji služi konstruisanju liberalne i konzervativne nacionalne svesti podjednako“.³¹ Pri tome, u historiografiji, nenaviknutoj na teorijska razmatranja, naročito se manifestuje „paušalni antitotalitarizam“,³² paušalna totalitarizacija socijalističkog iskustva, gde se totalitarizam pojavljuje najčešće kao samorazumljiva i podrazumevajuća „etiketa“.

3.

Pristajući uz stanovište koje pojam revizionizam, u kontekstu odnosa prema Drugom svetskom ratu i socijalističkoj prošlosti, preciznije određuje kao negativnu pojavu, treba u osnovnim crtama reći nešto o prirodi tog istorijskog revizionizma i njegovim pojavnim oblicima.

Kod istorijskog revizionizma se radi o jednom opštem uverenju da je dotadašnja paradigma odnosa prema prošlosti zapravo pogrešna i prevashodno opterećena ideologijom, dok se pozicija nove, revizionističke paradigme predstavlja, makar samo implicitno, kao istinita i ideološki sasvim rasterećena, štaviše isključivo naučno utemeljena.

Istorijski revizionizam je uvek totalizujuća promena stavova o prošlosti, tj. promena koja teži da bude masovna, da utiče na društvenu svest. Kao totalizujuća paradigma, on se javlja u najrazličitijim formama i moguća su njegova bliža određenja: akademski i publicistički istorijski revizionizam, politički, pravni, literarni, medijski itd. Nemoguće je odrediti koja je od ovih pojavnih formi istorijskog revizionizma značajnija, a sama podela je tek uslovna, budući da se njihovo sinhrono delovanje zapravo sliva u jedinstveni fenomen koji nazivamo istorijskim revizionizmom.

Istorijski revizionizam podrazumeva nekoliko metoda: otvoreno falsifikovanje, zatim relativizaciju, kao i eksplicitnu ili implicitnu reinterpretaciju prošlosti. Osim falsifikovanja, koje je najočigledniji metod istorijskog revizionizma i samim tim najlakše prepoznatljiv, relativizacija i reinterpretacija su znatno suptilnije metode. Pomenu te metode istorijskog revizionizma koriste se u različitim kontekstima, sa različitim stepenom odgovornosti, ali redovno sa snažnim društvenim odjekom i uticajem, budući da oko sebe šire auru „dugo skrivenih istina“.

Akademski i publicistički istorijski revizionizam (istoriografski revizionizam), koji se odigrava u domenu naučne i publicističke istoriografije predstavlja ideološku intervenciju u domenu pozitivnog naučnog

³¹ T. Kuljić, *n.d.*, str. 479.

³² *Isto*, str. 162.

znanja o prošlosti i to na štetu tog naučnog znanja i uprkos njemu. Nema sumnje da je najnepovoljnija okolnost kada se revizionizam dešava u samoj istorijskoj nauci. Ma koliko bio ograničen odjek akademskih radova (premda nije uvek ni sasvim ograničen) ostaje činjenica da akademski istorijski revizionizam legitimira sve ostale vrste istorijskog revizionizma. Tu se ne radi o falsifikovanju činjenica već o tendencioznoj reinterpretaciji prošlosti i to pre svega tako što se određenim istorijskim činjenicama pridaje smisao ili značaj koji one, zbog ukupnog konteksta u koji je potrebno te činjenice situirati, ne mogu da imaju. Otuda se dešava da radovi istoričara koji nekada donose čak i veliki broj novih činjenica mogu svrstati u revizionističku historiografiju budući da se u njima izvesne činjenice, iako naučno proverljive i prihvaćene kao nesumnjivo tačne, fokusiraju kao ključne za razumevanje određenog fenomena, iako je njihov značaj objektivno tek marginalan. To je najčešći vid revizionizma u naučnoj historiografiji.

Istoriografski revizionizam, kao segment šireg istorijskog revizionizma, uvek je i svojevrsna akademska legitimizacija tog istorijskog revizionizma u širem smislu. Istorijski revizionizam je društveno-politički bitan, dok je historiografski revizionizam, kao jedan njegov segment, značajan utoliko što je savremenim političkim ideologijama posebno važno da ukažu na svoju naučnu utemeljenost, odnosno na svoju utemeljenost u činjenicama.³³

Posebna vrsta historiografskog revizionizma, naročito prisutna u bivšim socijalističkim zemljama, jeste svojevrsni „progon“ marksističkog pristupa u istraživanju prošlosti iz sfere naučnog, kako ga vide i shvataju savremeni revizionisti. Marksizam, odnosno razna tumačenja istorije koja su bliska marksizmu, smatraju se nekakvim ideološkim kontaminacijama tobožnjeg pravog naučnog mišljenja. Klasno-ekonomska paradigma proglašena je za ideološku, dok je nacionalna postala sasvim legitimna čak i onda kada se manifestuje kao najogledniji nacionalizam. U tom otklonu od marksizma postoji saglasnost liberalnog i konzervativnog revizionizma prema kojem je dovoljan razlog diskvalifikacije postalo to što je neki pristup istraživanja prošlosti u tradiciji ovog prokaženog intelektualnog pravca.

Pravni istorijski revizionizam u nekadašnjim socijalističkim državama dešava se preko rehabilitacija ličnosti na razne načine izloženih represiji posle Drugog svetskog rata, najčešće uz potpuno ignorisanje pitanja da li je rehabilitacija pojedinih ličnosti možda veće ogrešenje o pravdu nego formalno nepravilna osuda. Procesi rehabilitacije postali su samo pravni paravan za jedan aspekt istorijskog revizionizma, o čemu svedoči i činjenica da se u javnosti rehabilitacije i doživljavaju

³³ R. Boudon, „Explication, interprétation, idéologie“, u: *L'Univers philosophique*, ur: A. Jakob, Paris, 1989, str. 252.

kao svojevrsno „ispravljanje istorije“.³⁴ Osim toga, pravo služi i kao svojevrsna garancija „neutralnosti“, što je lako osporiti kada se ima u vidu da je i samo pravo kodifikacija određenog vrednosnog sistema, a ne sistem vrednosno neutralnih normi. Inače, pravni aspekt revizionizma posebno je dobro proučen, ponovo u vezi sa problemom negiranja holokausta, budući da je to u nekim pravnim sistemima postalo krivično delo,³⁵ a u vezi sa time je doneta i jedna rezolucija Ujedinjenih nacija.³⁶

Kroz medije, književnost, pozorišne predstave, filmove, serije i na razne druge načine takođe se stvara poželjna slika prošlosti. Mediji su posebno pogodno sredstvo širenja istorijskog revizionizma, zbog lake i brze dostupnosti medija širim društvenim slojevima. Džon Toš piše da je, primera radi, u Velikoj Britaniji tokom devedesetih godina došlo do procvata medijske „javne istorije“, do nivoa da je medijsko bavljenje prošlošću postalo toliko rašireno da je nastala dosetka kako je „istorija novi baštovanluk“.³⁷

4.

Istorijski revizionizam često se tiče izmene opšte ocene i javnog vrednovanja određene istorijske ličnosti, događaja ili epohe, pri čemu su ta opšta ocena i to javno vrednovanje najčešće pojednostavljeni, ponekad do sasvim jednostavnih opozicija dobrog i lošeg, moralnog i nemoralnog. Javna kultura sećanja, istini za volju, najčešće i zahteva takva pojednostavljenja. Budući da prošlost nesumnjivo igra značajnu društvenu ulogu,³⁸ pri čemu je, istovremeno, sasvim nerealno očekivati da najširi krugovi društva budu osetljivi na sve pojedinosti, finese i nijanse unutar istorijskih procesa, uobičajeno je da se prošlost u javnom prostoru predstavlja u osnovnim crtama, a ne u svim pojedinačnim detaljima. Iako je ta vrsta pojednostavljivanja nužna u odabiru mesta sećanja preko kojih se prošlost javno komemoriše i prenosi jedan korpus poruka značajnih za vrednosnu orijentaciju društva, to ipak ne samo da ne znači da javna kultura sećanja ne treba i ne može da ima nikakve veze sa naučnim znanjem o prošlosti. Naprotiv, ona treba da bude u najvećoj meri u saglasnosti sa tim znanjima, ma koliko to u javnosti ostajalo na veoma opštem nivou. Istoriografija ne

³⁴ O problemu rehabilitacija u kontekstu razumevanja kao „ispravke istorije“ vidi: Srđan Milošević, *Istorija pred sudom*, Beograd, 2013, str. 15–28. Specifično o problemu rehabilitacije Draže Mihailovića vidi: Vesna Rakić Vodinelić, *Rehabilitacija Draže Mihailovića kao političko sudenje*, <http://pescanik.net/2012/04/rehabilitacija-d-mihailovica-kao-politicko-sudenje/>; *Ne rehabilitaciji. Javna reagovanja*, Beograd, 2013; A. Sekulović, *Srpski nacionalizam i jugoslovenska tragedija*, Beograd, 2012, str. 61–68, 99–105, 111–115.

³⁵ Kenneth Lasson, „Defending Truth: Legal and Psychological Aspects of Holocaust Denial“, *Current Psychology* 26 (2007), str. 223–266.

³⁶ General Assembly adopts resolution condemning any denial of Holocaust, <http://www.un.org/News/Press/docs/2007/ga10569.doc.htm>

³⁷ Джон Тош, *У траганју за историјом*, Београд, 2008, стр. 16.

³⁸ Vidi o tome: М. Миггегауер, *Миленијуми и друге јубиларне године. Зашто прослављамо историју*, Београд, 2003; Т. Кулијић, *Култура сећања*, Београд, 2006; *Istorija i sećanje*, прир. О. Манојловић Пинтар, Београд, 2006.

može postaviti stvari normativno, tj. ne može propisati da li treba ili ne treba komemorirati određenu prošlost, ali historiografija je pozvana da identifikuje i objasni tu prošlost i da kaže da li je neka opšta predstava o prošlosti utemeljena u činjenicama i temeljnim civilizacijskim vrednostima ili ne.

Istorijski revizionizam je, zapravo, najdelotvorniji u javnom prostoru i on postaje ozbiljan problem onda kada u značajnijem obimu zahvati samo društvo koje je ponekad, a osobito u „prelomnim trenucima“, veoma entuzijastično zainteresovano za prošlost. Upravo iz razloga nedovoljne kritičnosti u trenucima „poplave istorije“ i velike zainteresovanosti za prošlost, javnost je u najvećoj mogućoj meri izložena mogućnosti uticaja brojnih lažnih predstava o njoj. Ipak, ako je osnovna orijentacija u kulturi sećanja takva da se postiže elementarno jedinstvo naučnog znanja, vrednosnih poruka i potreba društva za javnim obeležavanjem prošlosti, onda ni izvesni nivoi romantizacije, heroiziranja ili idealizacije, svojstveni svakoj javnoj komemoraciji, nisu od velike štete i, iako zanimljivi istoričarima i naučnicima drugih disciplina za analizu i „dekonstrukciju“, ostaju tek benigna iščašenja u temeljima identiteta društva – bilo nacionalnog, bilo kolektivnog u širem smislu reči. Međutim, kada se prenebregnu akademski obziri u definisanju i artikulaciji osnovnog pravca tumačenja prošlosti, onda se dobija zloćudna konstrukcija kulturnog modela koja ne samo da ne počiva na naučnom znanju, već posledično uvodi i negativne promene u pogledu vrednosnih orijentacija. Na to je jezgrovito upozoravao još Jovan Škerlić, pišući o Ilarionu Ruvarcu, začetniku kritičkog pravca u srpskoj historiografiji: „Jedan narod ne može da osniva svoj život na lažima.“³⁹ Kritička historiografija ih razobličava, a revizionizam ih produkuje.

5.

Kao što oni autori, koji pojmom istorijski revizionizam (u najširem smislu) označavaju izrazito pozitivnu pojavu, redovno ističu ideologizovanost i politizovanost predstave o prošlosti koju osporavaju, tako i kritičari revizionizma uočavaju njegove ideološke i političke aspekte. Dok u slučaju neutralnog razumevanja pojma revizionizam ideološko-politički kriterijum nije osobito relevantan, taj kriterijum je u slučaju pozitivne i negativne konotacije ovog pojma veoma važan, čak suštinski, budući da se revizionizmom ne smatra bilo koje, već politički relevantno reinterpretiranje prošlosti.

Razume se, kada je reč o historiografiji, obe strane (i revizionisti i njihovi kritičari) uverene su u svoju metodološku utemeljenost, odnosno metodološke nedostatke strane koja je izložena kritici i to je ključni akademski argument. Ali u oba slučaja jasno prevladava

³⁹ J. Скерлић, *Писци и књиге*, 7, Београд, 1922, стр. 68–69.

svest o političkoj relevantnosti konkretne debate o prošlosti, pa se revizionizmom ne smatra kada neko pogrešno utvrdi datum ili mesto nekog dešavanja ili naprosto ukaže poverenje lošem izvoru. Iako je to nesumnjivo rđava metodologija, ipak nije revizionizam. Samom pojmu revizionizam inherentna je određena ideološko-politička, javna ili skrivena agenda. I dok revizionisti u svojim neistomišljenicima vide ostatke starog i prevaziđenog pogleda na prošlost, dotle protivnici revizionizma u revizionistima vide nosioce legitimacije novog, u postsocijalističkom kontekstu pretežno neoliberalnog poretka. O tome je dosta pisao Todor Kuljić, koji je, uočavajući opšte pravilo da je „na krupnim društvenim prekretnicama prerada prošlosti izvor... legitimnosti novih društvenih snaga“, konkretizovao tu pojavu na primeru bivših socijalističkih zemalja u kojima „nova liberalna i konzervativna misao o društvu pravda zaokret ka kapitalizmu“.⁴⁰ Tu relevantnost prerade prošlosti, razume se, uviđaju i oni koji u sam pojam revizionizam ne učitavaju nužno ideološko-političku dimenziju, ali je prepoznaju u pojedinim manifestacijama revizionističkih tendencija.⁴¹

6.

Istorijski revizionizam na prostoru nekadašnje Jugoslavije karakteriše dvostruka tendencija – umanjivanje istorijskog značaja pa čak i potpuna kriminalizacija socijalističke prošlosti i jugoslovenskog iskustva, odnosno ulepšavanje restauracijskog ideala kojem se treba vratiti,⁴² kako u pogledu sistema tako i u pogledu državnog okvira. Crvena nit tog istorijskog revizionizma su antikomunizam⁴³ i antijugoslovenstvo, a mera revizionističke dubioze srazmerna je umišljenoj „šteti“ koju je „nacija“ (a sve češće se pominje i klasa: „građanski sloj“, „društvena elita“, čak i – „bolji deo društva“) pretrpela pod „komunističkim terorom“ u toj „tamnici naroda“. Po sebi se razume da pojmovi građanstvo, elita uopšte nisu vrednosno neutralni, već izrazito afirmativni, dok se pojam komunizam često koristi kao diskvalifikativ.

⁴⁰ T. Kuljić, *n.d.*, str. 17, 49.

⁴¹ Ocenjujući promenu istorijske paradigme u bivšim socijalističkim zemljama i Vladimir Petrović konstatuje: „U potrazi za održivom, upotrebljivom tradicijom kojom bi legitimisala izgradnju novog, liberalnog i kapitalističkog ustrojstva, ova društva su se uglavnom bezuspešno okretala predkomunističkom periodu, legitimišući tako nesumnjivo antikomunističke, ali takođe i agresivno nacionalističke i ultrakonzervativne režime.“ Iako bi se Petrovićevo viđenje da se „neobična surovost i odsustvo senzibiliteta za ljudske patnje prenela... iz komunističkog u postkomunistički kontekst“ moglo i samo oceniti kao revizionističko, u negativnom smislu (kao da „surovost i odsustvo senzibiliteta“ ne mogu biti i autentična karakteristika samog antikomunizma, već su isključivo nasleđe komunizma), opravdana je njegova konstatacija da je revizionizam u bivšim socijalističkim zemljama bio u funkciji legitimacije nove društveno-političke paradigme i restauracije kapitalizma.

⁴² M. Jovanović, „Križa i istorija. Društvena kriza i istorijska svest u Srbiji početkom 21. veka“, M. Jovanović, P. Radić, *Križa istorije*, Beograd, 2009, str. 160–167.

⁴³ S. Milošević, „O antikomunizmu kao izvoru legitimacije i ideološkom sadržaju tranzicionih društava“, u: *Antifašizam pred izazovima savremenosti*, prir. M. Bešlin, P. Atanacković, Novi Sad, 2012, str. 71–80.

Ta promena istorijske paradigme nije usledila kao posledica novih teorijsko-metodoloških pristupa, već se pretežno odvija u domenu otvaranja nekih novih tema, ali uz snažan upliv antikomunizma, kao podrazumevajućeg metanarativa u gotovo svim društveno-humanističkim, pa tako i u historiografskim istraživanjima. To je najveći problem revizionizma na prostoru nekadašnje Jugoslavije. Kritičari revizionizma nemaju pred očima nikakvu komunističku agendu, ali se svakako nalaze na antifašističkim pozicijama, što je univerzalna humanistička orijentacija. Revizionisti, sa druge strane, kriminalizuju NOP i socijalističku prošlost, namerno ili ne, (ali svakako faktički) relativizujući zločine fašizma i kolaboracionista.

Istorijski revizionizam je relevantan kao društveni fenomen u meri u kojoj se na osnovu poznavanja i tumačenja prošlosti oblikuje i kultura sećanja i sistem vrednosti. Nauka ne može biti neosetljiva na ta pitanja i ne može tek registrovati pravce transformacije. Ona je dužna i da ih objasni i da se u vezi sa njima opredeli, a tada već teško da može da izbegne polje vrednovanja, makar i implicitnih.

Poznavanje prošlosti ima dvostruku funkciju: jedna funkcija je akademska i podrazumeva objašnjenje, a druga je utilitarna, budući da se prošlost koristi kao legitimacija savremenog delovanja. Od toga svakako ne treba bežati. Reč je o sazajno-akademsom i društveno-primenjivom značaju poznavanja prošlosti, koji se često, zapravo, međusobno prožimaju. Drugim rečima, kako je to jezgrovito formulisao britanski istoričar Džon Toš, „stručni i javni ciljevi se ne isključuju“.⁴⁴ Upravo zbog toga što se prošlost priziva kako bi se njome legitimisalo javno delovanje važno je da se ona saznaje na način koji neće podrazumevati mogućnost relativizacije i upotrebe prošlosti.

Iz svega navedenog u ovom kratkom pregledu problematike istorijskog revizionizma prepoznatljivo je stanovište koje podrazumeva postojanje jednog korpusa pozitivnih naučnih znanja o prošlosti koja, sabrana u jednu celinu, predstavljaju *naučnu istinu*.⁴⁵ To stanovište je odraz uverenja da se iz istorijskih izvora, ma koliko oni bili pristrasni i fragmentarni, ipak može (re)konstruisati verodostojna slika prošle stvarnosti, pa makar i samo parcijalno. Pored toga, određena naučna istina ima često vrednosne konotacije od kojih ne treba bežati i na koje istoričar treba da ukaže. Revizionizam je, dakle, sazajno od-

⁴⁴ Джон Тош, *У трагању за историјом*, Београд, 2008.

⁴⁵ Ovaj pojam treba shvatiti vrlo široko: bez obzira na metodološki postupak i teorijsko utemeljenje, cilj i očekivani rezultat naučnog istraživanja je *naučna istina*. Drugim rečima, rezultat dobijen ispravnom primenom metodološkog postupka (ma kog), iznutra koherentnog i teorijski utemeljenog jeste *naučna istina*. Ona nije identična sa prošlom stvarnošću, nije njena verna kopija, ali jeste korpus znanja o određenoj temi do kojih se došlo određenom naučnom (razume se, ne bilo kakvom) metodologijom.

stupanje od te *naučne istine*, od različitih interpretacija koje bi počivale na realističnim tumačenjima *naučnih činjenica*, kao i odstupanje od bitnih društvenih vrednosti ili od onoga što bi trebalo da bude prepoznato kao vrednost.